MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING SUN’IY INTELLEKT BILAN MULOQOTI SHAROITIDA PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI, VIRTUAL IDENTIFIKATSIYASI VA IJTIMOIY MOSLASHUVINING PEDAGOGIK JIHATLARI

Z.U.Umarova QDU dotsenti

Annotatsiya: Mazkur maqolada sun’iy intellekt texnologiyalarining maktabgacha yoshdagi bolalar hayotiga kirib kelishi sharoitida ularning psixologik xususiyatlari, virtual identifikatsiyasi va ijtimoiy moslashuvi bilan bog‘liq pedagogik masalalar tahlil qilinadi. Maktabgacha yosh davrida bilish jarayonlari, emotsional rivojlanish, taqlid qilish, o‘zini anglash hamda muloqot ko‘nikmalarining shakllanishi raqamli vositalardan foydalanish madaniyati bilan uzviy bog‘liqligi yoritiladi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, maktabgacha ta’lim, maktabgacha yosh, psixologik xususiyatlar, virtual identifikatsiya, ijtimoiy moslashuv, raqamli muhit, emotsional rivojlanish, pedagogik nazorat, raqamli xavfsizlik.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt insonlarning axborot olish, muloqot qilish, bilim egallash hamda kundalik faoliyatni tashkil etish usullarini o‘zgartirmoqda. Ushbu jarayon maktabgacha ta’lim sohasiga ham kirib kelib, bolalarning axborot muhiti bilan munosabatini yangicha mazmun bilan boyitmoqda. Sun’iy intellekt asosida ishlaydigan ovozli yordamchilar, suhbatdosh dasturlar, interaktiv hikoyalar va ta’limiy ilovalar bolalarning savollariga javob berish, tasvirlar yaratish, ertaklarni tinglash hamda ayrim topshiriqlarni bajarish imkonini bermoqda.Biroq maktabgacha yoshdagi bolalar raqamli vositalar bilan muloqotning mazmuni va chegaralarini kattalardek anglay olmaydi. Ularning tafakkuri, hissiyoti, o‘zini anglash jarayoni va ijtimoiy tajribasi rivojlanish bosqichida bo‘lgani sababli sun’iy intellekt bilan muloqot pedagogik va psixologik jihatdan puxta tashkil etilishi lozim.

UNICEFning ilk bolalik rivojlanishi va sun’iy intellektga bag‘ishlangan tahlilida ushbu texnologiyalarning imkoniyatlarini o‘rganish bilan birga, bolalarning kognitiv, emotsional va xulqiy rivojlanishi uchun yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan xavflarni ham baholash zarurligi qayd etilgan [1]. Demak, maktabgacha ta’limda asosiy masala bolani raqamli texnologiyalardan butunlay cheklash yoki ulardan nazoratsiz foydalanishga yo‘l qo‘yish emas, balki bolaning manfaatlari va rivojlanish ehtiyojlariga mos pedagogik muhitni yaratishdan iborat. Sun’iy intellekt bilan muloqot sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik xususiyatlari.Maktabgacha yosh davri bolaning bilish jarayonlari, nutqi, emotsional sohasi, irodaviy sifatlari va ijtimoiy munosabatlari faol rivojlanadigan bosqich hisoblanadi. Ushbu davrda bola atrof-muhitni kuzatish, kattalarga taqlid qilish, o‘yin

faoliyati, savol-javob va bevosita tajriba orqali o‘rganadi. Shu bois raqamli vositalarning bola rivojlanishiga ta’sirini baholashda texnologiyaning o‘zinigina emas, balki undan foydalanish sharoiti, davomiyligi, mazmuni va kattalar ishtirokini ham hisobga olish zarur.

2. Virtual identifikatsiya va uning maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishidagi o‘rni.

Virtual identifikatsiya deganda shaxsning raqamli muhitdagi obrazlar, rollar, ramzlar va muloqot shakllari orqali o‘zini namoyon qilishi hamda o‘ziga doir tasavvurlarining shakllanishi tushuniladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda bu jarayon, asosan, raqamli qahramonlarga taqlid qilish, o‘zini muayyan obraz bilan bog‘lash, virtual personajlarning xatti-harakatlarini takrorlash yoki sun’iy intellekt yordamida yaratilgan hikoyalarda qatnashish orqali namoyon bo‘lishi mumkin.Biroq virtual identifikatsiyani bolaning barqaror shaxsiy identifikatsiyasi bilan aynanlashtirish to‘g‘ri emas. Maktabgacha yoshda o‘zini anglash jarayoni hali rivojlanayotgan bo‘ladi. Bola turli rollarni sinab ko‘radi, o‘yin qahramonlariga taqlid qiladi va ijtimoiy tajribasini kengaytiradi. Shu ma’noda, virtual obrazlar bilan bog‘liq tajriba uning o‘zini anglash jarayonining faqat bir qismi hisoblanadi.Virtual muhitdagi qahramonlar bolalarda ijodkorlik, hikoya tuzish, rolli o‘yin va nutqiy faollikni rag‘batlantirishi mumkin. Masalan, tarbiyachi sun’iy intellekt yordamida hayvonlar ishtirokidagi qisqa hikoya tayyorlab, bolalarga qahramonlarning xatti-harakatlarini muhokama qilishni taklif etadi. Bolalar qahramonlarning his-tuyg‘ularini aniqlaydi, voqealarning davomini o‘ylab topadi va o‘zlari tanlagan rollarni jonli o‘yinda ijro etadi.

3. Sun’iy intellekt bilan muloqot va bolalarning ijtimoiy moslashuvi.Ijtimoiy moslashuv — bolaning oila, maktabgacha ta’lim tashkiloti, tengdoshlar jamoasi va kengroq ijtimoiy muhitda qabul qilingan munosabatlar hamda xulq-atvor qoidalarini o‘zlashtirish jarayonidir. Ushbu jarayonda muloqot, hamkorlik, mustaqillik, o‘zini boshqarish va boshqa insonlarning hissiyotlarini tushunish muhim ahamiyatga ega.

4. Maktabgacha ta’lim tashkilotida sun’iy intellektdan foydalanishning pedagogik mexanizmlari.Sun’iy intellekt bilan muloqot sharoitida bolalarning psixologik farovonligi va ijtimoiy moslashuvini qo‘llab-quvvatlash uchun o‘zaro bog‘liq pedagogik mexanizmlarni joriy etish maqsadga muvofiq.

Birinchi mexanizm — yoshga mos mazmunni tanlash.

Ikkinchi mexanizm — kattalar vositachiligidagi muloqot

Uchinchi mexanizm — virtual va real faoliyat uyg‘unligi.

To‘rtinchi mexanizm — ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalarni rivojlantirish.

Beshinchi mexanizm — raqamli xavfsizlik va axborot madaniyatini shakllantirish.

Oltinchi mexanizm — pedagog va ota-onalar hamkorligi.

Mazkur mexanizmlarni quyidagi pedagogik ketma-ketlik asosida tashkil etish mumkin:

Maqsadni belgilash → yoshga mos raqamli materialni tanlash → pedagog nazoratidagi qisqa muloqot → jonli o‘yin va guruhiy faoliyat → bolaning reaksiyasini kuzatish → pedagogik tahlil va tuzatish.

Ushbu ketma-ketlik tayyor ilmiy tajriba natijasi sifatida emas, balki nazariy tahlil asosida taklif etilayotgan amaliy model sifatida qaraladi.

5. Pedagog va ota-onalar uchun amaliy tavsiyalar.Maktabgacha yoshdagi bolalarning sun’iy intellekt bilan muloqotini xavfsiz va rivojlantiruvchi tarzda tashkil etish uchun quyidagi tavsiyalarni amalga oshirish mumkin:

Sun’iy intellektdan foydalanishdan oldin mashg‘ulotning aniq pedagogik maqsadini belgilash.

Raqamli vositalarni bolaning yoshiga mosligi, xavfsizligi va mazmuni bo‘yicha tekshirish.

Bolaning sun’iy intellekt bilan muloqotini kattalar nazoratida tashkil etish va foydalanish vaqtini me’yorlash.

Har bir raqamli mashg‘ulotdan so‘ng jonli suhbat, ijodiy ish yoki harakatli o‘yin tashkil etish.

Bolaga sun’iy intellekt inson emasligi, uning javoblari ba’zan xato bo‘lishi mumkinligini sodda tilda tushuntirish.

Shaxsiy ma’lumotlar, fotosuratlar, manzil va boshqa maxfiy ma’lumotlarni ochiq raqamli tizimlarga kiritmaslik.

Bolalarning virtual qahramonlarga munosabati va raqamli faoliyatdan keyingi hissiy holatini kuzatish, zarur hollarda ota-onalar bilan maslahatlashish.

Sun’iy intellektdan foydalanish imkoniyati cheklangan bolalarni ta’limiy faoliyatdan chetda qoldirmaslik, muqobil materiallar bilan teng ishtirokni ta’minlash.

Bundan tashqari, pedagoglar sun’iy intellekt vositalarini tanlash va ulardan foydalanish bo‘yicha raqamli kompetensiyalarini rivojlantirib borishlari kerak. Texnologiya yordamida tayyorlangan har qanday materialning pedagogik maqsadga muvofiqligi, faktik aniqligi va tarbiyaviy mazmuni inson tomonidan baholanishi lozim. Sun’iy intellekt texnologiyalarining maktabgacha ta’lim muhitiga kirib kelishi bolalarning axborot bilan ishlashi, hikoyalar va interaktiv topshiriqlar orqali bilim olishi uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Biroq maktabgacha yosh davrining psixologik xususiyatlari ushbu texnologiyalardan foydalanishda alohida pedagogik ehtiyotkorlikni talab qiladi.Umuman olganda, maktabgacha ta’limda sun’iy intellektdan foydalanishning ustuvor tamoyili — texnologiyani bolaning rivojlanishiga moslashtirish, bolaning rivojlanishini texnologiyaga moslashtirish emas. Mazkur yondashuv raqamli vositalardan maqsadli foydalanish, bolalarning psixologik farovonligini asrash va ularning ijtimoiy moslashuvini qo‘llab-quvvatlash uchun muhim nazariy-amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1- UNICEF. How is Artificial Intelligence Reshaping Early Childhood Development? UNICEF, 2024. URL: https://www.unicef.org/reports/how-artificial-intelligence-reshaping-early-childhood-development

2- UNICEF. Artificial Intelligence for Children. UNICEF Digital Impact. URL: https://www.unicef.org/digitalimpact/what-we-do/artificial-intelligence-children

3- Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.

4- Bandura, A. Social Learning Theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1977.

5- Piaget, J. The Psychology of the Child. New York: Basic Books, 1969.